

När den nya tiden kom till bygden – intervjuer i Torhamns församling 1958

Vi har fått tillstånd att publicera intervjuer (LUF 73) gjorda 1958 av Folklivsarkivet i Lund, som är dokumentationscentral för folklig kultur i södra Sverige. Intervjuerna var styrda av ett antal frågor som ställdes till alla.

Materialet från 1958 är skannat och sedan redigerat av FLS för att bli läsbart för webben. Vid redigeringen har enstaka stavfel rättats – i övrigt är innehållet oförändrat.

Intervjuerna utfördes av Agneta Sundelöf. Ref nr ACC N:R M + femsiffrig kod

- M14655 Selma Andersson, f 1882
- M14656 Man född 1934
- M 14657 Albert Karlsson, f 1880
- M 14658 Gustaf König, f 1889
- M 14660 Viktor Olsson, f 1877
- M 14661 Matilda Sjöström, f 1875
- M14664 Man född 1920
- M14666 Johan Pettersson, f 1880
- M14670 Karolina Sandin-Pihl, f 1863
- M14673 Harald Larsson
- M14677 Gustaf Landmér, f 1898

(ACC N:R M. 14655)

Intervjuad person - Selma Andersson

Selma Andersson, född 1882 på Inlängan, Torhamn, men gift med en fiskare på Ungskär och bosatt där sen många år.

Selma Andersson:

Det här huset är, så vitt jag vet, det äldsta på ön, och också det största (1 ½ vånings parstuga med 2 verandor). Det byggdes 1753 av Hans Hansson. Under 1800-talets senare del byggde de många hus med rum, kammare och kök. Taket var spåntak och huset hade veranda. Det stora rummet var ungefär 6 alnar (3,6 m) i fyrkant.

Ombyggnader har gjorts för att man ville ha mer utrymme och för att tiden krävde det.

Öarna hade gemensamma lärare utom lotsarna på Långören, som hade egen lärarinna. Sten-shamn, Utlängan och Ungskär hade tillsammans, så det hölls inte skola mer än 3 mån på var ö. Den första skolan började under min morfars ungdom. Inte så tidigt dock att han själv gick i den (föddes 1830).

På min mors tid hölls skola i husen, en lärare som hette Pettersson, som kom ut en tid. Min mor kunde läsa, men inte skriva. Min man (född 1882) hade en lärarinna från Långören - fru Landgren - och själv gick jag för Appelberg, som hade ett förlamat ben. Ungefär 1905 kom han hit, och han lärde ganska bra.

Före min tid var det en stor väckelse här, och då byggde de missionshuset. Men i min barndom var de fortfarande mycket religiösa. Morfar och mormor tillhörde Sv. Missionsförbundet.

Ola Larsson tog hit de lutherska också, när jag var barn. Det är inte alls samma kyrklighet nu som då. Visst kommer det predikanter ibland, men inte så ofta och inte går så många och hör på. Försvunnit har det inte, men det är inte alls detsamma.

På den tiden var det som om alla var en enda stor familj, där alla var snälla mot varandra. Jag minns goda gamla män från min barndom som Rosengren, Henrik Olsson och Anders Andersson. Anders Andersson knackade på vår dörr en morgon, och jag kommer ihåg att hans morgonhälsning var: "Herrens nåd är var morgon ny". Så hälsar ingen nu för tiden.

Morfar hade böcker - Guds ord hade man på den tiden. Jag har spart några av dem:

- Anders Elfving: Christlig Hus - Postilla
- Anders Båld: Predikan om den Korsfäste Christo
- Bibeln och Pilgrimssånger

På kvällarna samlades man, kvinnorna med sitt handarbete och männen med sina nät. Då läste och sjöng man, och jag minns en av sångerna mormor brukade sjunga:

Den härliga stad
borde göra mig glad,

då jag hoppas få bo
där en gång.
Där är rymliga hus
där är klarhet och ljus
och tolv tusende stadier lång.

(ACC N:R M. 14656)

Intervjuad person – man född 1934

KA uppsökte jag då han sades ha stort intresse för den muntliga traditionen, fått öns äldre befolkning att berätta för sig och gjort en mängd anteckningar.

KA:

Lantbrukarna på Utlängan äger denna och några andra öar, och man får hyra eller köpa sig en tomt av dem och betala arrenden för betena.

För ungefär 70 år sen bodde det 500 personer här på Ungskär, men nu är det bara 75 kvar.

Några föregångsmän har här inte funnits, d.v.s. män som varit ideal för folket har funnits, även om de ingen direkt bestämmanderätt hade. Min mors morfar var nog en sådan man. På mötena i missionshuset var det ofta han som talade om de ingen predikant hade här. Andreas Pålsson hette en annan sådan man.

Vägarna här är bara provisoriska ännu, för 20 år sen fanns det ingenting alls, men när jag var 12-13 år gjorde man i ordning den som den nu är.

Den ursprungliga bebyggelsen var ryggåsstugor och loftstugor. Små hus som stod tätt, tätt, med bara nån meter emellan. Så fanns det några få som mitt föräldrahem, som är från 1753 i stabilt timmer, 1 ½ våning och med 2 förstugor (en större parstuga). Man har byggt om och byggt till de där ryggåsstugorna, men de flesta är rivna.

De enda möblerna var i kammaren en mängd sängar och i stugan ett bord och några stolar, en stor klädkista och porslin på hyllor.

I den öppna spisen stod en trefot, det var vanligare än en arm här ute. Grytor med ben fanns också.

På 1800-talet hade de tranlampor och sen hade vi fotogen- och karbidlampor till senaste världskriget, då beredskapen krävde att vi fick elektriskt ljus hit ut.

Första telefonen här var Peter Olssons, som kom i slutet av 1800-talet. Den skulle vara till för nån slags sjöräddningstjänst. Sen blev där en på Stenshamn hos Per Adolf Månsson, som stod för livbåten där.

(ACC N:R M. 14657)

Intervjuad person - Albert Karlsson

Albert Karlsson, född 1880 i Torhamn Flyet, är f.d. byggnadssnickare och lantbrukare. Han började som snickare vid 16 års ålder, 1900 for han till Danmark och arbetade där och sedan i Nordtyskland och Skåne. 1910 kom han tillbaka till Torhamns socken och har varit där sen dess. Bor nu "på undantag" i den gård som en gång var hans egen.

Albert Karlsson:

När jag började arbeta, fick jag 50 öre om dagen. Började kl. 5 på morgonen och skulle hålla på till kl. 8, men det blev oftast till 1/2 9-9 på kvällen. Andra året fick jag 75 öre, och som i det när-

maste utlärd 20-åring 1.50. Men jag tyckte det var lite dåligt, så jag for till Danmark. Där kunde jag få hela 4 kr. om dagen och billigt var det att leva där. Jag fick t.ex. betala 4 kr. i veckan för mat och den var god och bra. Och sparade man kunde man lägga undan lite pengar.

1910 kom jag hem, och då var det bättre tider här. Då kunde jag nog för att själv ta byggen på ackord, och då tjänade jag en 5 kr. om dagen. Efter första världskriget blev det illa igen. En lantbrukare, som måste sälja sitt fläsk för 50-60 öre kilot, hade inte råd att bygga något. Men sen makade det sig uppåt igen undan för undan, och när folk sen fick statslån mot att de byggde efter bestämda ritningar, så hade nästan alla möjligheter.

Det har varit ungefär samma byggnadsstil i skärgården som här inne. Det var ju samma snickare också. Jag har själv varit på nästan alla öarna och rivit och byggt.

De första husen som jag känner till, var den s.k. stugan med loft. Ett sådant har jag t.o.m. varit med om att riva och bygga om. Det var ett hus med en grund av 4 gånger 8 m ungefär. 2 lika stora rum med förstuga och kammare i mitten. Det ena rummet var själva bostaden och det andra kök och över köket låg loftet. Det användes så vitt jag vet till skräpkammare eller vävkammare.

Sen för 100 år sen ungefär började man bygga de stora husen i två våningar, som ännu står kvar på Hallen och Långenabben, i Attanäs och Steneryd t.ex. De byggdes först timrade med liggande timmer - vi fasade av bräderna så de passade i varandra och la mossen emellan och det blev lika tätt som i nyare hus. Sen gjordes de med stående timmer också. Ofta byggdes de där husen ut bakåt med ett kök.

Sådana hus har jag varit med att riva många, och då byggde vi om dem i en plan med 4 större rum: kammare, kök och sovrum, sal. Så byggde vi tills standardritningarna för lån kom.

Byggde om gjorde man för man var trött på det gamla och ville ha en ny stil. Ofta var husen dåliga då, ruttna och lite skräpiga. Så ville man ha mer utrymme och bekvämlighet, fast de riktiga bekvämligheterna med rinnande vatten och bad och sånt kommer ju inte förrän nu.

På taken hade man först torv och näver, sen det hemmagjorda enkupiga teglet och på 1910-20-talet det nya lerteglet. På uthusen hade man hyvlade spån och halmtak.

De första husen jag var med om, gjordes utan trossbottnar - golvbräderna låg direkt på fotbjälkarna. Men då hade de trasmattor, som kvinnorna vävde, och de fick hålla kölden ute.

Tapeter har man haft så långt jag vet. Först klistrades de direkt på träet, men det höll ju inte så länge och så började man lägga spännpapp innanför. Tapeterna var inte så dyra, 17-25 öre för rullen, minns jag. Korkmattorna kom nån gång i början på 1900-talet.

Den gamla möbleringen med mest soffor och sängar höll sig rätt länge. 1910 och framåt försvann den. Möbelhandlarna i städerna gick före och snickarna på landet gjorde efter dem.

(ACC N:R M. 14658)

Intervjuad person - Gustaf König

Gustaf König föddes 1889 i Karlskrona, men flyttade vid 3 års ålder till Inlängan, där han bodde under sin uppväxttid och sedan som lots till 1930. Då började han som lots på Långören, där han bott sen dess.

Gustaf König:

Under min uppväxttid var det mycket fattigt här på öarna. Och någon socialhjälp fick man inte på den tiden, det var bara nödställda gamla som kunde få 2-3 kr i mån.

Man fiskade mycket, men man fick ingenting betalt. Man saltade ned och for till marknaderna i Mönsterås och Kalmar, på samma sätt som man nu fryser ned och skickar iväg. Seglingarna upp till Småland höll på ända till 1920 ungefär.

Mellan 1915-20 kom de första motorbåtarna hit. 1920 fick lotsbåten på Inlängan motor, och 1922 båten här. I en fiskebåt här fanns det redan tidigare motor.

Första världskriget var svåra år här, då svalt vi i skärgården. 1918-20 var de värsta jag någonsin upplevt. 1918 låg jag till sjöss och då blev jag en gång ordentligt sjuk av ren svält.

Mellankrigstiden var ganska god, och på sista tiden har fiskeflottan arbetat upp sig fint.

Förr i världen fick lotsarna fiska också för att klara livhanken, och ändå var deras jobb värre då än nu. Både Stenshamn och Utlängan hade betalningsskyldigheter till lotsarna på Inlängan, och Stenshamn betalade i pengar och Utlängan i hö till lotsarnas kräk. Det där har även funnits i min tid.

En lots lön var inte särskilt stor. När jag började hade jag 5-600 kr om året.

Elektricitet fick vi 1938 eller 39 för bevakningen. Dessförinnan hade vi några stycken vindmøllor, men de gav dåligt ljus och bara när det blåste.

Nu bor här på ön knappast hälften mot för 30 år sen. Största utvandringen var till Amerika, där bor nog nu fler öbor än det finns kvar här.

Det fanns en liten handelsbod här före min tid. Vi får fara till Ungskär eller Torhamn. Nu går ju postbåten och den tar mjölk och varor till oss, och nu som förr får lotsbåten gå in om postbåten inte går. Var 14:de dag går lotsbåten alltid in, och sen har ju alla egna båtar. Tills 1914 hade vi regelbunden daglig skärgårdstrafik, men den får vi klara oss utan nu. Posten fick vi hämta själva i Torhamn förr, sen gick en segelbåt 2-3-ggr i veckan och nu har motorbåten gått i daglig trafik rätt länge.

Till stenhuggeriet på Inlängan var det några som for härifrån. Men efter första världskriget slutade det. Något jordbruk finns inte annat än på Utlängan, men det finns djur på alla öarna utom Stenshamn. D.v.s. inte numera, ingen vill besvära sig med dem.

Här på Långören har kvinnorna alltid varit duktiga att väva, och det har de kunnat tjäna lite på. Mindre nu för tiden.

De fattiga bodde i små stugor med torvtak, och hade bara ett rum, kammare och förstuga. De större husen var i timmer och med tegel. Det var mellan krigen, nån gång efter 1920 som man började bygga om sina gamla hus eller bygga nya.

Enda möblerna i de små stugorna var egentligen sängar för en eller två stycken. Fick inte rum så mycket mer då de ofta hade 10-12 barn.

I gårdarna hade man i dagligstugan 2 sängar och soffa. Sängarna var uppbyggda med fjäderdynor och bolster som var stoppade med sjöfågelfjäder. Så hade man ett slagbord med stolar, en skänk och före min tid en stor klädkista. Golven saknade korkmattor, sådana har vi haft i 30-35 år. Trasmattor hade vi, men vävnader i övrigt var det dåligt med. Tapeter har det funnits så långt jag minns och gardiner med.

I de små stugorna hade man bara öppen spis. I gårdarna hade man det i köket - kärlden blev sotiga och köket kallt. I rummen hade man kakelugnar och kaminer, som såg ut som en järnlåda på fyra ben och med rökstock av tegel.

I de öppna spisarna stod kärlden på trefot, och bakom låg bakugnen så stor att man bakade stora bröd för 14 dar i stöten i den. Man bakade aldrig småbröd i dem, men väl vetebröd och även sockerkaka, men det minns jag var en ganska ny sak.

Husgeråden var först i järn och koppar, som förtennaren kom och förtente en gång om året. Sen blev det aluminium och till sist rostfritt.

Skola har vi haft på alla öarna en gång, men nu är det för få barn - när det bara blir 5-6 barn kvar drar de in skolan och snart är det bara Ungskärs kvar. Lotsarna här hade egen skola för sina barn, som staten betalade. Vi fick inte så mycket märkligare lärare för det, men de ville att de som skulle bli lotsar hade gått för utexaminerade lärare, så det fick vi.

Till kyrkan for man nog oftare förr än nu. Min mor talade om att de brukade fara mest var söndag det gick, men så är det inte nu. Det var många som var troende då. Det kunde komma predikanter som stannade 8 dar i sträck och bodde hemma hos oss, men nu kommer det en predikant 1-2 gånger i mån. På den tiden höll fiskarna själva möten, sjöng, talade och läste ur bibeln, och folk kom verkligen och hörde på.

(ACC N:R M. 14660)

Intervjuad person - Viktor Olsson

Viktor Olsson, född 1877 i Torhamn, har varit bosatt på Stenshamn som fiskare och i sjöräddningstjänst i hela sitt liv.

Viktor Olsson:

Det var nog inte Karlskrona som betydde så mycket som stad för öarna, däremot Kalmar, Mönsterås och Oskarshamn. Dit kom man för att sälja sin fisk. Lite handlade man väl där, men några nyheter hade man inte med sig hem precis.

Här på Stenshamn har vi haft 4 handelsbodas efter varandra. I min barndom var det en gammal gumma, som vi kallade Ingrid Pella. Sen var det Sjögren som hade affär till sin död och så ett fruntimmer i det nordligaste huset här på ön. Den sista hade en man som hette Ture, och den fanns tills i fjol. Varför den slutade, vet jag inte, de gjorde alla goda affärer - hade en 60-70000 i omsättning skulle jag tro. De förde vad man kunde behöva - med rep och redskap var det kanske lite dåligt. Men man behövde aldrig göra färder till fastlandet eller Karlskrona för att handla.

Fisket har alltid varit bra. Vi har alltid fått goda fångster, men vi fick förr ingenting för dem. Jag brukade ligga ute minst 60 nätter med sillfiske och 60 med lax på ett år och ofta var det en 100 nätter i rad. Men vi fick 25-50 öre/val (val = 3-4 kg) för sillen och mer än 2 kr har jag aldrig fått för laxen - ofta gick den för 75-80 öre kg.

Motorbåtar har vi inte haft så länge, men jag har hunnit slita ut 3 maskiner. Den första var dansk, minns jag.

Sen första världskriget har vi haft det bättre, kanske med en liten nedgång i början. Slog fisket fel hade man ingenting annat att ta till, något stenhuggeri eller liknande har vi aldrig haft här. Det var bara att leva på hoppet tills det blev bättre. Det var inga som for till stan och arbetade då, däremot for många till Amerika.

Djur hade man bara för den egna födan. Det fanns en förstås som hade en 7-8 kor, men annars var det vanligt med en i var familj. Och så hade man får, som ställde till en massa besvär. De gick in på varandras beten, och man måste ha extra vakt jämt. Alla djur är borta nu, ingen har tid eller lust att sköta dem.

Jag gick i skola på en mängd olika öar, på Flaggskär och på Ytterön. Då ambulerade lärarna mellan öarna, och föräldrarna fick själva betala dem. Sen var det skola på Utlängan, men så slog vi oss ihop och köpte skolhuset för 800 kr och fick ordinarie lärare här. Vi hade flera barn än de på Utlängan och därför hjälpte skolinspektorn oss att få skolan hit.

När jag var barn fick man ett hus för 200 kr. Det här huset har kostat 100 kr i byggglön, och den här typen var den vanligaste i min barndom (medelstor parstuga med köket fortfarande i kam-maren och veranda).

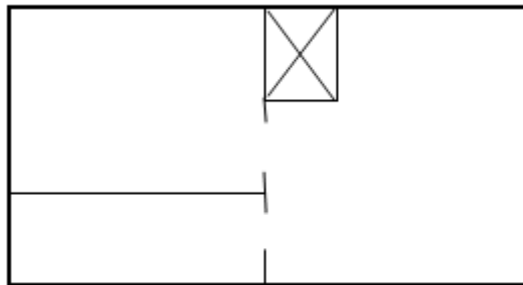
(ACC N:R M. 14661)

Intervjuad person - Matilda Sjöström

Matilda Sjöström, född 1875 i Torhamn, bor nu som änka efter en fiskare och lots på Långören. Hennes far var fiskare i Svanhalla, men hon flyttade efter sitt giftermål år 1900 till Långören och har bott där sen dess.

Matilda Sjöström:

Stugorna här var mycket låga. Lågt i taket och inte högre på skullen än att man måste krypa. Det var ett rum och kammare där alla barnen låg, och så en liten kammare åt farstun, där man t.ex. ställde den döde när man skulle ha begravning.

Det viktigaste var att man hade plats för alla barnen och att man kunde hålla varmt. Stugorna hade skurgolv, som skulle skuras var lördagskväll - jag minns mycket väl när mor min kom hem trött på kvällen, men var tvungen att sätta igång att skura.

Det fanns inga trasmattor då, men min mor började väva sådana - det var för en 60-70 år sen. Några vävnader på väggarna hade vi aldrig, bara tapeter.

Möblerna var bara soffa och skjutsängar, som var uppbyggda på dagarna.

I min barndom hade vi tranlampor - bara ett tefat med en veke i, som vi snott av bomullsgarn. Tranen gjorde vi också själva av gälen på fisken.

Vi hade lertallrikar som var glaserade inuti, när jag var barn. Minns att min mor betalade 3 skilling för dem. Inga gafflar hade vi, men träskedar och knivar med träskäft och blad av järn, som Anders Smed i Truseryd hade gjort. Ofta fick vi mat som sattes i ett lerkärl mitt på bordet och det åt alla direkt ur. Duk till vardags hade vi inte förrän vaxduken kom. Den fick vi först skickad från Amerika.

Inte kom man ofta till stan inte. Det var väl mest vid sjukdomsfall. Handlade gjorde man inte mycket - mat hade man ju själv, kläder gjorde man eller fick hjälp av lantskräddare, den ende som hade symaskin.

Här på Långören var vi några stycken som vävde och sydde, men vi fick arbeta hårt för att få ihop lite pengar. Jag har vävt mycket i mina dar också innan jag kom till Långören. När jag flyttade hit minns jag att jag hade på mig en hemvävd och handsydd kjol, och en kofta med korta skört, som jag också hade gjort själv.

Man åt bara saltad mat hela vintern. Men i mars började man reda garnen och "klofta" krokarna (klofta = hänga upp reven över en kluven, d.v.s. kloftad gren, så att det sen blev lätt att sätta bete på krokarna). Då for far ut och fiskade, och när han kom i land, kunde det hända att vi bytte till oss lite potatis mot fisken, och så åt vi middag på bra potatis och färsk sill.

Några nöjen gick vi inte på precis. Det fanns spel och dans, men vi fick inte gå. Det var väl lite väl bråkigt. Ibland samlades vi till lekar i någon gård.

Det påstås ju att de som är födda torsdagar och söndagar kan se mer än andra. En del har väl slutat att tro på sånt där, men det var mycket de sa som var sant. Jag hade en kusin som såg

mycket, och en gång vet jag att han räddade en kamrat, när de var ute och gick på vägen. Han såg att det kom ett liktåg på vägen från Björkenäs, kamraten kunde inte se det, men min kusin slängde upp honom på ~~ så han kom undan.

Och Anton Olsson, slaktare, sa en gång till far, när de stod och såg båtarna fara ut: Den där vrakekan kommer inte att komma igen. Jag har varnat dem. Och det visade sig sant

Jag tror de tog religionen mera på allvar förr i världen. Nu är de inte alls sådana som då. I min barndom levde en snäll, gammal gumma, som hette Helena Kolla. Hon och hennes syster Kristina Andersson i Torhamn, brukade gå eller leja en skjuts för att fara långt och höra predikanter.

Och Rosengren i Blaklycke var en annan troende. Jag minns att en predikant en gång sa: Leva vi, så gör vi det i Kristus, och dör vi så är det för honom. Eller hur Rosengren? Då sa Rosengren att det är väl vårt enda mål.

Vi barn gick i söndagsskolan, och där fick vi små böcker, som vi läste flitigt. Jag minns mycket tydligt berättelsen om "Den kedjade förbarmaren" - en farlig, bunden hund, som var snäll mot två små barn. Annars fanns det inte många böcker, bara bibeln och postillor. Ofta samlades familjen på kvällarna och läste ur dem och sjöng psalmer. Den första sångboken jag minns var Pilgrimssånger. Sen kom Arnfeldts sånger.

På den tiden hade man aldrig begravningar inne i kyrkan. Mats Nilssons hustru var den första som begravdes inne, och det var inte i går, för jag var för liten för att få gå med i kyrkan.

Bröllop vet jag ingenting om, för vi fick inte följa med våra föräldrar. Vi fick något gott att ha fest på hemma istället.

(ACC N:R M. 14664)

Intervjuad person – man född 1920

RP är folkskollärare i Möckleryd. Sen många generationer Torhamnsbo. Har själv bott inom socknen utom 2 ½ år i Lund. Egentligen för ung för en direkt meddelelse, men hans intresse för socknens liv och gamla gjorde honom kunnig.

RP:

Den här socknen är ingen gammal kulturbygd med nedärvda seder och bruk. Här har varit för isolerat och fattigt för något livligare kulturellt liv.

De mest genomgripande förändringarna sker nu eller har skett under de sista 20 åren.

Orsakerna till förbättringarna är väl många. Systemet med torpare är borta. Det var kvar så sent som när jag var omkring 15 år och då hade var medelstor gård också minst en dräng och en piga.

Jordbruket genomgår sin stora förvandling nu. Egnahemmen för en förtvivlad kamp med tillvaron - det är alldeles för små enheter.

Inomskärsfiskarna sitter också i kläm. Det är för smått, de får inte ihop mer än 3-4000 kr om året att försöka försörja en större familj på.

Vägarna har förbättrats. Tidigare hade man bästa kontakter med Karlskrona sjövägen med Ångslupsbolagets båtar. Men det började för en 20 år sen föra en tynande tillvaro och är nu borta. Det var busstrafiken som övertog, och nu framför allt bilarna. När jag började skolan var det högst ovanligt med cyklar, själv fick jag ingen förrän i 6:e klass.

(ACC N:R M. 14666)

Intervjuad person - Johan Pettersson

Johan Pettersson, född 1880 i Torhamn, är pensionerad lantbrukare i Svanhalla. Åren 1906-14 var han i Amerika.

Johan Pettersson:

Här har inte funnits några föregångsmän bland invånarna. Det är klart att de större gårdarna var först med nyheterna, men det var alltid hushållningssällskapet som låg bakom, propagerade och hjälpte till. Det bildades här, när jag var i Amerika.

Stan har inte haft något inflytande, snarare har den verkat menligt, då den tagit arbetskraft härifrån.

Byteshandel var ganska vanlig ett tag - folk från Småland kom ned med lite hemslöjdsvaror och sånt och bytte till sig fisk. Annars betalade man mest i pengar - tjänstefolk fick lite i natura vid sidan om ibland, t.ex. när de slutade.

Handelsboden här har funnits så långt jag minns. Den hade av Sven Pettersson, en smålänning som egentligen var skollärare. Han var först i skärgården som lärare, men 1881 eller 82 öppnade han affären här. Förr for fiskarna upp till Småland med sin fisk och där i Kalmar och Mönsterås handlade de också. Att vi fick handelsbod gjorde ju att det blev bekvämare att handla, även om man köpte detsamma, och resorna till Småland ändå fortsatte.

Samband mellan goda eller dåliga år och nyheter har det inte varit. Visst varierar det år från år, men inte mycket. Inte så att det blev missväxt, som drev folk härifrån eller tvärtom.

Bystämman var här förr 2 ggr om året, då mulbetet i garnhagarna auktionerades ut. Men nu är det bara en gång på hösten. Det finns ingen ålderman, utan man turas om att ha det - börjar i Svanhallas nordligaste gård och går söderut.

Andelsföreningarna är Mejeriföreningen och Stärkelsefabriken, som båda började 1890 eller nåt sånt. Mejeriet var först i Torhamn, men flyttades sen till Truseryd. Handelsförening har funnits i Torhamn sen sekelskiftet.

Jordbruksförbättringarna gjordes med hushållningssällskapets hjälp. Produktionen lades inte om, den har alltid varit blandad. Cirkulationsbruk fanns när jag började, men en del dränering har man gjort under de sista 50 åren. Fördelat vattnet lämpligare och dikat ut lite myrmarker norr härom.

Traktorerna kom i och med arbetsbristen. För 15 år sen fanns det 25 hästar i byn, men nu är det bara 4 st. kvar. Men de allra nödvändigaste maskinerna hade man ju skaffat tidigare. 1915 köpte jag en slättermaskin. Dom fick man genom hushållningssällskapet, som t.o.m. kunde låna ut maskiner.

Vägarna har varit dåliga tills för så där en 25 år sen. Det var ju bönderna själva som höll var sin vägbit, och de varken kunde eller hade tid med det. Och de som synade såg väl genom fingrarna. Den här östra kustvägen förbättrades bara för 6-7 år sen.

Posten kom under 1800-talet direkt till Torhamn. Från 1894 då järnvägen blev klar, kom den till Jämjö, och då fick någon köra ned den till Torhamn. Sen var det någon som gick den här vägen ända uppifrån norra delen av socknen, hämtade i Torhamn och delade ut den på hemvägen. Då fick vi den en gång i veckan, på onsdagarna. Sen fick var by gå för sig och hämta, och då fick vi den 2 ggr - onsdagar och lördagar.

Inga binärningar utom fisket förstås. Bönderna hade ålfiske, kronfiske, och det gav ju lite. Hemslöjd idkades ju i hemmen, men inte för att säljas. Däremot kom smålänningarna hit med sådant, och det kom knallar ända från Östergötland hit ned. Annars fick man fara till stan och ta arbete på befästmansbyggen, hus-bygge och skeppsvarv.

Till Amerika for åtskilliga mellan 1870 och till första världskriget. Ungefär 25 % kom tillbaka. De första som kom ut gick i jordbruk, sen fick de gå till industrier, till skogarna och några stycken vaskade guld västerut, som Ola Holmgren, "Gull -Ola" som bodde här strax norrom. Det att folk skickade hem pengar var nog uppsvingets början. Man kunde skicka hem 5-10 dollar och det blev ju en 40 kronor - pengar på den tiden.

Byggnadsskicket har ju förändrats åtskilligt. Förr hade alla ryggåsstugor, men sen lärde de sig från Småland att bygga i större format. Möbleringen var mycket primitiv, men den kunde i de mera burgna hemmen vara rent storslagen, nästan överdriven.

Det är bara under de sista 25 åren, som maten blivit bättre. Förhållande mellan husbonde och tjänare var rätt bra här. Det var förstås olika på olika gårdar, men det var nog i stort sett bra. Fiskare och bönder var helt likställda.

Böcker fanns här inga alls i min barndom. Tron på övernaturliga ting försvann i och med det religiösa genombrottet

När jag började i skolan var det flyttskola. Sibbaboda och Möckleryd hade gemensam lärare. Sen gick Möckleryd ihop med Torhamn, och Attanäs och Sibbaboda bildade flyttskola tillsammans.

Det var 2 lärare - småskola och folkskola - 3 månader var de på vart ställe, och det ordnades så, att småskolan hölls på våren och förhösten, för att de små skulle ha bättre vägslag när de gick.

De kyrkliga vanorna ändrades med frireligiositeten. Barndop i kyrkan blev inte så vanliga, och inte begravningar heller. Läsemöten - husförhör - fanns det ända in på 1900-talet. Det hölls en gång på hösten med kalas efteråt. När jag kom hem från Amerika var de borta.

Frireligiositeten har betytt mycket. Inte praktiskt, men för det andliga tillståndet. Det blev bättre sammanhållning folk emellan. Och spritmissbruket som var ett problem försvann.

(ACC N:R M. 14670)

Intervjuad person - Karolina Sandin-Phil

Karolina Sandin – Phil, född 1863 i Torhamn, har tjänat hos småbrukare mellan sitt 9:e och 28:e år. Då gifte hon sig, och hon och hennes man arbetade på en bondgård i Småland i 3 år. Sedan kom de tillbaka till socknen, till Björkenäs.

Karolina Sandin-Phil:

Jag tjänte i 22 år, och aldrig fick jag mer än 25-30 kr i månaden. I början kunde det hända att jag fick betalt i kläder: lite linnetyg, på somliga ställen t.o.m. en klänning.

Behandlingen var mycket olika. En gång hände det att jag fick stryk för husbonn hörde att jag snäste åt kreaturen, och när jag var 10 år sparkade en gång kon sönder lerkrukan jag mjölkade i och den fick jag betala själv, fast jag nästan ingen lön hade.

Maten var rätt dålig. Inte var den särskilt bra för husbondfolket, och tjänarna fick äta resterna. Men det var också olika på olika ställen. Där jag tjänte i Steneryd satt bonden med vid bordet och där var maten lika för alla. Fast så var det inte ofta.

Var det kalas fick tjänarna äta samma mat som gästerna, men inte på samma gång förstås. Då kunde vi få ål, gäddfisk och sånt.

Möbleringen i gårdarna var mest soffa och säng.

Vagnarna var "fararecken", utan fjädrar och med trähjul. Men det fanns fjädervagnar också.

Skolor fanns det ju, men dom var dåliga. Jag har gått 6 veckor i skolan. Skulle man lära sig något fick man göra det hemma.

Några arbeten fanns inte att få här. Min man var borta i många år och arbetade på Bornholm och så vid banvägen i Skinnskatteberg.

(ACC N:R M. 14673)

Intervjuad person - Harald Larsson

Harald Larsson är nu (1958) folkskollärare i Sibbaboda. Han själv är född i Torhamns kyrkby, och så långt tillbaka som i 5 generationer vet han med säkerhet att släkten bott i socknen. Själv är han inte gammal nog att ha upplevt så mycket av vad han berättat, men muntlig tradition och egna efterforskningar har lärt honom mycket om socknen.

Harald Larsson:

Det är svårt att peka på någon särskild som varit föregångsman i bygden, men så mycket vet jag som att en lantbrukare och handlare i Grebbegården, Per Holgersson, var den som först hade sånings- och slättermaskin i bygden. Nyheterna har inte kommit med inflyttat folk - inga flyttade hit. Däremot såg de själva på resor. Emigrationen var stor, och vid sekelskiftet fanns det nästan inte en jordbrukare som inte någon gång hade varit i Amerika.

Folkskolan hade en viss betydelse som nyhetsförmedlare. Dels lärde sig ju alla läsa, men lustigt nog hade den stor betydelse för skogsbeståndet. Det var nämligen en folkskollärare som tog sina barn med sig ut på de stora ljunghedarna här och planterade barrskog. De gjorde början, sen tog hushållningssällskapen vid. Likaså var det en präst som planterade på prästgårdens utmarker och dessutom började han ympa sina fruktträd, och det var en fruktförädling som spred sig över hela bygden.

Något umgänge mellan stads- och lantbefolkning fanns inte - det var för långt till staden. Något herrskap fanns heller inte att umgås med, här var alla småbrukare och fiskare och alla lika enkla.

Förbindelse med stan hade vi dagligen. En ångbåt som gick mellan Torhamn och Karlskrona och samlade upp folk på öarna under vägen också. Den började gå på 1860-70-talet och upphörde inte förrän 1951. Inga stationssamhällen var heller av betydelse. Jämjöslätt är ju den enda, och det ligger för långt bort.

Att avlöna i natura upphörde helt på 1920-talet. D. v. s. naturaavlöningen bestod då i mat och husrum, de fick kontanter också. Annan sorts naturabetalning hade upphört tidigare.

De allra tidigaste handelsbodarna sköttes av ett par gamla gummor. Det fanns en i Möckleryd och en i Torhamn. Hela affären var en dragkista. I den hade de kaffe, socker, snus och tobak, som de vägde upp med en liten balansvåg. Andra varor vet jag inte att de hade. Per Holgersson hade en handelsbod i Grebbegården och på 1870-talet startade han en i Torhamn också. Vid samma tid började Sven Mårtensson en liten i Sandhamn. Per Holgerssons var en riktig köpmansgård. Han hade allt folk kunde tänkas behöva, garn, tjära och olja också.

Levnadsvanorna ändrades inte precis genom att man fick fasta handelsbodar annat än att man började använda de nya varor den förde: kaffe, socker, kryddor, snus och tobak. Jo, de hade fotogen också så man kunde skaffa sig fotogenlampor. Jag har hört berättas att de första lamporna säg närmast ut som stearinljus. Höga och smala och utan glaströr, Men inte användes de ofta. Man köpte ett kvarter på apotek, och det fick räcka i ett år. Annars använde man lysstickor och talgljus. Vaxljus var däremot en lyx.

Några goda år har här knappast varit. Här är magert och kargt och blir inga särskilt goda år. Någon betydelse för utvecklingen har de nog inte haft i vilket fall som helst,

Bystämman har Torhamn, Sandhamn och Svanhalla fortfarande årligen i maj eller valborgsmässoafton. Den sker hos åldermannen och det är också han som har protokollen. På stämman arrenderas byallmänningarna ut liksom betet i "garnhagarna". Garnhagar är torkplatserna där fiskarna gratis får hänga sina nät på "breor", men betet under dem är allmänning. En icke fiskare fick hyra för att få använda torkplatserna.

Är vägarna gemensamma behandlas de också på stämman. Något åldermansgille är det inte nu, bara kaffe. I Torhamn är männens förhandlingar och kafferep på förmiddagen och på eftermiddagen samlas kvinnorna till eget kafferep.

Andelsföreningar har vi sen gammalt. Mejeriföreningen började på 1870-talet, avelsföreningen på 1880-talet och tröskföreningen 1907. Alla finns fortfarande kvar, men mejeriföreningen sammanlås i år med Karlskronatraktens.

Jordbruksförbättringarna har gått så småningom. Det började med att man lärde sig gräva diken, och att man la om från trädesbruk till växelbruk. När laga skifte infördes har jag glömt men jag tror det var 1827. Tidigare hade vi fåravel här, men när det planterades skog på utmarkerna försvann betet.

Jordbrukskonsulenterna har betytt en hel del för förbättringarna. På hushållningssällskapets jordbrukskurser visade de t.ex. bilder på nya redskap. Redskapen hade varit ungefär desamma som på 1500-talet tills då, det var i slutet av 1800-talet.

Vägar har det funnits länge, men de har varit dåliga. Den här t. ex ligger från Konungshamn till Sandhamn på bara sand. Det berättas att man fick lassa av halva lasset i Konungshamn, köra till Sandhamn och lasta av det och sedan vända om och hämta resten. Den stora förbättringen av åkdonen var när man fick en hjulböss av järn att sätta i navet. Järnvägen har ingen betydelse haft. Den kom 1898, men Jämjö ligger för långt bort.

Postgången var ordnad så, att 2 postförare hämtade posten vid stationen i Jämjöslätt. Den ena tog den till Bredäng, den andra till Torhamn. Från Torhamn förde en tredje ut den till Ungskär. Det skedde 3 ggr i veckan: tisdag, torsdag och lördag. 1912 eller 13 blev postförarna lantbrevbärare. Då for de varje vardag och delade ut posten under vägen.

Gästgiveri har på närmaste håll här funnits i Jämjöslätt, Lyckeby och Söderåkra. De upphörde ungefär vid första världskriget.

Före första världskriget hade vi ett rätt blomstrande stenhuggeri här. Det högs gatsten och sysselsatte 130-140 man. Det började nån gång på 1880-talet då ett par italienska släkter kom till Sturkö och lärde folk hugga sten där. Släkterna hette Bonnier och Mazetti och lever ännu kvar på ön. Stenhuggeriet flyttade in på fastlandet sen och sysselsatte inhemska arbetare. Tyskland var största importlandet, och när kriget bröt ut slutade importen. Under mellankrigstiden hade Tyskland inte råd och sen trängde asfalten ut gatstenen som vägmateriel och stenhuggeriet lades ned helt. Brotten låg i socknens södra och västra delar.

En annan binäring var sjömansyrket. Alla pojkar, åtminstone i skärgården, ville bli sjömän. De tog hyra på vårarna, och hade under somrarna sin utkomst på det viset. På vintrarna gick de hemma och sysselsatte sig till stor del med att bryta mark.

Emigrationen var som sagt mycket stor från 1870-talet till 1914. Men barnen flyttade också till Mellansverige när fisket blev allt mindre lönsamt och jorden inte var någonting att dela upp längre. Verkningarna har framför allt i skärgården blivit en förgubbning. Och det gör i sin tur att den bli allt mer och mer isolerad. Skärgårdsbåten går ännu runt, men trafikunderlaget blir allt sämre och sämre.

Skolorna läggs ned. På 1920-talet hade Utlängan, Inlängan, Stenshamn, Ungskär och Hästholmen skolor. I dag finns 2 kvar: Ungskär och Hästholmen. Men Hästholmens dras antagligen in snart.

Den största förändringen av byggnadsskicket har skett genom Kungl. Byggnadsstyrelsens universalaritningar. Av gammalt fanns här en stuga med 2 rum och kök (den vanliga parstugan) och den s. k. Blekingestugan: två rum och över det ena ett loft (närmast ett sydgötiskt hus med ett

härbre). Uthusen har ända tills för ca 30 år sen, då asbestplattorna kom, varit halmtäckta. Nu finns det inte längre någon här som kan lägga ett halmtak.

Förr var möblerna gjorda av ortssnickarna. Det var slagbord, utdragssoffor och sängar, stolar, kistor och från 1800-talets första hälft chiffonjé. Något annat fanns inte tills det fabriksgjorda kom i början på 1900-talet. Den öppna spisen byttes mot järnspis ungefär samtidigt. Man hade kakelugnar till uppvärmning, ej sättugnar här.

Inga speciella förändringar i fråga om mat och dryck. Kalasen i sin gamla form har upphört. Någon enstaka gång kan ett 50 eller 60-årskalas gå i den stilen med stort smörgåsbord och sånt. Begravningsmiddagarna har flyttats utanför hemmen i och med att Torhamn 1950 fick ett församlingshem. Dock aldrig middagar. Bara kaffe.

Dansbanorna ersätter danserna på en äng t.ex. kring en midsommarstång. Det hände lite då och då förr att ungdomarna bjöd varandra till lek på någon gård, t.ex. "brytgille" i linbrytningstid och "slutöl" när potatisplockningen var avslutad.

Den vanligaste tidningen var Karlskrona Veckoblad. Den fanns nog redan på 1700-talet och här ute vet jag att den fanns på 1850-talet. Min morfar (född 1832) har nämligen berättat att han hade den då. Tidningen har upphört nu.

Böcker och tidskrifter har man börjat köpa först nu. Tidigare hade ingen varken intresse eller råd. Det är nog folkbiblioteket som gjort den förändringen. 1926 öppnade jag ett studiebibliotek i Torhamn. 1930 började jag ett litet här i Sibbaboda. Torhamns är nu sen 1944 kommunens och folkbibliotek.

Visböcker och album finns från slutet av 1800-talet. Under den där vykorts- och fotografitiden samlade man på alla Amerikakorten och alla kort sjömän skickade hem. Sjömännen hade presenter med sig hem också, t. ex. porslinshundar och blomvaser från England som nu står högt i värde.

Det muntliga berättandet har varit mycket vanligt bland fiskarna. De brukade samlas vid hamnen på eftermiddagarna och sitta där och se på vädret och bestämma om de skulle ge sig ut eller ej. Mens de satt där underhöll de varandra med historier, men mest berättelser om verkliga händelser de varit med om.

Tro på övernaturliga väsen har radion och den nya tiden tagit död på. Så vitt jag vet är det nu bara Kalle Sjöholm och hans mor som verkligen tror på sånt.

Något intresse för skola och böcker fanns här inte. Det var bara tvång. Högre studier var bara för prästens och lärarens barn. Studerade andra vidare ansågs det som ren högfärd. Det är först under de sista 25 åren som de åsikterna inte fått komma till tals.

Kyrkan här har grundligt avfolkats. Däremot lär socknen vara Sveriges mest frireligiösa. Här finns 17 missionshus i socknen. Det är baptister, metodister, Jehovas vittnen, adventister, missionsförbundare m. m. I skärgården finns det ett missionshus på var ö, utom på Hästholmen där de inte kunde samsas utan fick skaffa sig två.

Det började med att August Andersson – Häst-August - kom hit på 1880-talet med sitt magdeburgerdragspel, predikade och ryckte folk med sig. Jag har själv sett honom en gång, men då var han gammal. Fast han hade fortfarande sitt dragspel, som han spelade på och lät peka på sina åhörare, medan han sjöng: "Gud kallar, Gud kallar, Gud kallar just dig". Den utpekade föll på knä och Häst-August ville inte gärna ge sig förrän han hade hela församlingen på knä.

Väckelsevägen började just när fisket var som mest aktivt och på grund av båtarnas kvalité mycket farligt - man satte livet på spel mest var enda natt. Det, plus folks fattigdom och ringhet och den betydelse de tyckte sig få i en sådan församling, gjorde att rörelserna spred sig. Tyvärr har det hela fört med sig en hel del skenhelighet och att folk av olika sekter gärna ser lite snett på varandra och tycker att "vi är bäst". Frireligiositeten har naturligtvis beskurit nöjeslivet mycket. Så länge stenhuggarna fanns, så satte de lite färg. Det var ett hårt släkte som inte lät sig påverkas så lätt av sådant där.

Tillägg

Invånarantal:

1894 : 4000 personer

1958 : 2000 personer (ungefärliga siffror)

Första folkskolan, fasta:

i Torhamn 1846

i Sibbaboda 1874

*

Meddelelser utanför LUF 73

Historier jag hört fiskarna berättas då de setat i hamnen och väntat på väder.

- På tal om dimma, tjocka, berättade Anders Larsson, att en gång då han skulle "segla norrt" och sälja fisk i Kalmar och Påskallavik, så var det en ryslig tjocka, men de for ändå. Mitt ute i Kalmar sund skulle en av mannarna, Johnsson, snyta sig, och sen slängde han väl till med handen ut över relingen, så tvetummavanten flög ifrån honom. Tvetummavantar var vantar med 2 tummar, en på lillfingret med, så man kunde vända den när den blev våt inuti. När gubbarna sen skulle tillbaka, var tjockan lika illa, och när de kom genom sundet, så var det plötsligt något som slog i smacken (=storseglet) och föll ned på däck. Det var minsann Johnssons vante, så tjockt var det att den hade blivit sittande kvar där.

- Finnarna har ju alltid varit trodda om att kunna förmer än andra, och en gång låg här en finsk båt i Sandhamn, som behövdes tätas. Då tog finnarna barr från en myrstack och använde det som tätningsmedel. Folk tyckte väl det såg alltför tokigt ut, och en flicka som gick förbi började skratta åt dem. Den finske kaptenen blev arg och sa, att det skulle hon allt få sota för, men flickan skrattade och gick. Men hon kom inte långt, hon vände kvickt igen och gick tillbaka igen och började klä av sig. Då var det en gubbe som bad finnarna låta henne vara, men kaptenen sa att så fick inte folk bete sig mot dem. Fast de lät henne verkligen vara, men historien gjorde att man trodde ännu mer på finsk trolldomsförmåga.

- Jag har hört en historia om en skollärare, Otto Andersson, Sandhamn, från den tiden då de övergick från att skriva i sandbänk till griffeltavlor (1870-80-talet). Han sa till en flicka att be sin far om en styver till en griffel. Socknen betalade nämligen tavlorna, men grifflarna skulle föräldrarna hålla. Hon fick inga pengar, men läraren gav sig inte. Till sist kom fadern till skolan och sa ifrån, att barnet inte fick några pengar, och att det var fullständigt onödigt att hon lärde sig räkna och skriva. Läraren fick själv bekosta hennes griffel, då han fann henne väl värd den.

Dialektord

Korra = vattensamling

Jetlig = tursam

Menföre = då isen varken bär eller brister

Kåsa** = uppbyggnad med sten för båtarna

** Anm 2010

Enl "Ord och Talesätt från Sydöstra Blekings strandbygd och skärgård" af K Nilsson heter det kås (pl. -ar)

(ACC N:R M. 14677)

Intervjuad person - Gustaf Landmér (1898-03-27—1975-11-23)

Gustaf Landmér är distriktsföreståndare för Svenska missionsförbundet i Småland, bosatt i Växjö.

Att han är född i Kristianopel, betyder bara att hans föräldrar var där tillfälligt då. Hans far var bonde i Svanhalla. Själv räknar han sig helt som Torhamnsbo, och hans släkt har bott där sedan 300 år tillbaka.

Han följde med sin familj till Amerika vid 7 års ålder, men de kom efter några få år tillbaka igen. 1913 emigrerade han själv, men har sen bott i flera omgångar i sin hemsocken och känner oerhört väl till den, speciellt dess östra del.

Intervjun gick inte regelrätt efter frågelista, då hans berättartalang var för flödande för det. Det mesta täcks av LUF 73, men för att göra hans berättelse någorlunda rättvisa, låter jag avdelningarna ha den ordning han gav dem.

Gustaf Landmér:

Det är märkligt hur opåverkad denna bygd varit av Karlskrona. Kanske är det det geografiska läget och den stora fattigdomen, som gjort socknen så isolerad. Det religiösa livet t.ex. har så vitt jag kunnat utforska, aldrig varit påverkat av pietismen och herrnhutismen i Karlskrona, som dock var ett centrum för de riktningarna under 1700-talet, med stora präster som t.ex. Elving och hans företrädare. Inte heller har man här deltagit i fejderna Sverige – Danmark. Dacke hade t.ex. folkuppstånd i Jämjö skogar och i Kristianopel, men aldrig var några från Torhamns socken med.

Jag tänker mig att det såg ut så här: En oerhört efterbliven bygd - prästernas anteckningar från den tiden visar det också - där dem gamla Odendyrkan satt i mycket länge. Och känsla för den gamla blodshämnden, släktfejden. Den känslan fanns bland människorna ännu under min barndom och min far har berättat, att folk brukade spotta efter honom, när han var barn. Det var nämligen så att min farmors bröder hade lurat pengar och djur av folk i fyllan och villan. Och även om de fått sona för det - min en gång rika släkt blev så utfattig, att min farmor då hon gifte sig fick bara 2 skäppe land med sig (1 skäppe land = så stort stycke åker att man kunde så en skäppa korn på det). Trots det spottade de efter far.

Och likaså var det snarast en sed, att om en flicka blev med barn och barnafadern vägrade att gifta sig med henne, så skulle flickans bröder grundligt klå upp den mannen.

Som vi slogs, när jag gick i skolan här i Sibbaboda (1908-09). Det var slagsmål mellan den södra delen av skolroten och den norra, och på avslutningsdagen slogs skolorna med varandra. Vi slogs med knölpåkar, blydaggar, slidknivar och vi hade revolverar, som sköts med småsten. Vi slogs vid dansbanorna och efter julottan var det årligen stort slagsmål mellan Jämjö och Torhamn.

Karl Morén, en predikant, har själv berättat för mig, att en gång då han predikade i Truseryd (mellan 1910-15), kom det in ett gäng i missionshuset, som hade druckit för mycket och förde ett stort buller. Men han var en stor och stöddig karl och tyckte, att skall de gå i Guds hus så skall de också veta hut. Han gick ned och slängde ut några stycken, men det var en religion de inte gillade, så de störtade in igen. Och de drog blankt. Det slutade med att han fick hoppa ut genom ett fönster för att klara livhanken.

Det var hämndkänslan och råheten här, och att det senare blev bättre berodde väl på att spriten förlorade sitt herravälde. Väckelserna gjorde väl också sitt.

Lärarna kom heller inte hit med någon högre kultur. Det var mest andra klassens lärare som kom hit förr. Min mor hade aldrig gått i skola och min far gick bara några få veckor. Så lätt hade de väl heller inte - min lärarinna hade ungefär 70 barn att försöka hålla reda på på en gång.

Och tidningarna: I min barndom hade man tidningen ihop. Far och hans granne hade en tillsammans. Det var Karlskrona Tidning man hade, så länge den fanns. Från första världskriget blev det Blekinge Läns Tidning.

Posten fick vi gå till Torhamn och hämta. Man turades om på gårdarna att gå och hämta. Så långt som till 1913 vet jag att det var så, för då for jag till Amerika på allvar, och jag har själv gått postbud.

Nöjen förutom sprit och slagsmål var här inte mycket av. D.v.s. nästan alltid föddes det första barnet i ett äktenskap bara några dagar efter bröllopet. Men det var alltid ett smygande och nästan fullt förhållande mellan könen. Visst fanns det dansbanor. En här i Alparken - 50 m från kolerakyrkogården - en i Svanhalla och en i Torhamn, men det var aldrig något organiserat, ingen ordning och reda - ungdomen hade inga ledare.

Binäringar

Emigrationen har betytt mycket. Den började på 60-talet och nådde sin höjdpunkt på 80-talet. Kulmen var 1886 ungefär. Man tjänade ihop 6000 kr och kom hem och köpte en åttondelsgård.

Vid sekelskiftet började man resa till sockerbetsfälten i västra Blekinge, Skåne och Danmark. Senare, omkring 1910, började man fara till Öland och tjäna lite på sockerbetorna där.

I västra delarna av socknen hade man stenhuggeri, i Bussevik och Gisslevik. Det fanns ett brott i Truseryd också, men där var stenen av dålig kvalitet. Men det gav dåliga inkomster. Alla de stenhuggare jag känner till var inga inflyttade - det var gamla Torhamnsbor.

Sjömansyrket idkades dåligt här. Avsaknaden av djuphamn gjorde, att det inte var så lätt att få tag i skutor att ta hyra på. På 90-talet började man skaffa sig utbildning på annat håll - blev styrmän och annat befäl, och så lotsar. Men inte var det många inte.

Så fanns det en stärkelsefabrik i Gisslevik. Tror den startades någon gång mellan 1905-10. Dit kunde bönderna sälja sin potatis, jag minns att vi gjorde det.

Kvarnar fanns här också. I Björkenäs - den fanns mycket tidigt, Truseryd och Torhamns udde. Och så en i Svanhalla, det var nog den yngsta. Jag tror den byggdes 1912 eller något år tidigare. Men de större mäldresorna för att få finmalet fick vi göra till Lyckeby eller Augerum. Men kvarnarna här betydde nog en hel del för folket, visst malde de grovt, men man kunde ju baka grovt bröd av det.

Fiskelägen fanns det i Attanäs, Sandhamn, Svanhalla, Truseryd och Torhamn. Förutom de i skärgården. Det var vrakfiske, ålfisket var kronfiske och förbehållet bönderna med fiskerätt. Svanhalla hade den största flottan. 11 vrakekor, alla med lustiga namn som Kon, Tjuren, Fattigvården m.fl. En vrakeka var en odäckt roddbåt, de minsta 28-32 fot, de största 35-37 fot. De äldsta båtarna hade dragsegel - de påminde om de gamla vikingaseglen - de yngre sprisegel. Varje båt hade 4 mans besättning, och varje man hade 20 garn. Så for de ut på nätterna och fiskade med sina flytgarn. I Svanhalla fanns ett salteri, och där saltade de ned sin torsk och strömming, och sen seglade de till Kalmar, Mönsterås och Oskarshamn och sålde den. 1925 predikade jag i Mönsterås, och då låg det i hamnen båtar från Stenshamn och Ungskär, så ännu pågick den handeln. Den höll nog på in på 30-talet. Men det var inte alltid de fick något för sin fisk. Det lägsta pris min far mindes var 5 öre valen (en val = 80 st sillar) på Svanhalla strand.

Skräväsendet var kvar länge här och verkade hindrande. Min farfar var skraddarmästare, och han hade lärlingar som slet och svalt, och han vakade noga över att ingen idkade skraddaryrket utan att ha fått mästarbrev. Men här var inte mycket hantverkare: skraddare, snickare och smeder, men det var nog dåligt för skomakaren. Här hade vi ju träskor - jag har själv gått till skolan i helträskor.

1867, då det var nödår och missväxtår, gav havet mycket. Min far som var 9 år då, har berättat om tiggarskarorna som kom ned från Småland. På mornarna kunde det stå 20-30 skjutsar i Svanhalla, och då var fiskarna välsedda. Smålänningarna hade med sig mattor, träslöjdsvaror och enklare möbler och bytte till sig fisk. Så fattig trakten än varit, så har här alltid funnits tiggare. Ända fram till första världskriget vandrade de runt här med sina påsar.

Socknens religiösa historia

Karlskrona har alltså aldrig påverkat bygden här. Den första impulsen utifrån, som jag har kunnat spåra, var från Petter Lorens Sellergren - en präst i Hälleberga i Småland. För att lyssna till honom gick folk långväga till fots och över 3 stift, Kalmar, Växjö och Lund övade han stor inflytande. Här i Torhamn var det några som gått den långa vägen, ungefär 12 mil, hört honom och efter det ändrat hela sitt levne. De allra första hette Helena Kolla, en märklig och tydligen högt begåvad kvinna här i Flyet (Sibbaboda), Olaus Karlsson, Oskar Karlsson och Halte Johan i Möckleryd. Deras personlighet och omvändelse intresserade en ung man Olof Pettersson i Svanhalla (1847-70). Han gick till Helena Kolla lyssnade på dessa märkliga ting och blev djupt intresserad. Han lärde sig läsa och köpte, vilket var mycket egendomligt på den tiden: Johan Arnlds Sanna Kristendom, Kristian Scriver's Sjalaskatt, gamla psalmboken och Moses och Lambens visor. Jag har sett några av dessa gamla böcker - så flitigt använda. Han påverkade i sin tur sina kusiner Olaus Andersson och Måns Olsson. Dessa tre och en man som bodde här i Flyet, hans namn har jag glömt, blev ett litet lag, som hade Helena Kolla som lärarinna. De blev utkallade till prästen och togs i förhör - de ansågs farliga - men de fortsatte. De tog hit Blinde Hans, en lärjunge till sångaren och trubaduren Oskar Arnfeldt, och han var här några gånger på 60-70 talet och predikade.

Olaus Pettersson var nog en man, som skiljde sig från andra. Han blev aldrig mer än en yngling - han dog vid 23 års ålder - men han hann uträtta mycket. Antagligen var han framsynt, för han lär ha kunnat se långt i förväg vad som skulle hända och gå långa vägar för att varna folk. Han förutsade sin egen snara död, och då han var fiskare, trodde han att han skulle dö på sjön och lät namna alla sina underskjortor, för att de lätt skulle känna igen honom, när han hittades. Men han dog i vad de kallade tarmvred - det var väl blindtarmen - och där han låg sjuk, upprepade han gång på gång: "Så som Jesus smärta var, ingens smärta varit har".

Hans far förföljde honom, han kunde aldrig förstå sonen, men det gjorde ingen effekt. Han kunde gå ned till hamnen, när de sålde brännvin där, och köpa hela lagret för sina få slantar och slå ut spriten i sjön. Han kunde ge bort sin bästa rock till den fattige som ingen hade. Och när han dog berättas det, att han lades på likvagnen i Svanhalla och drogs med häst därifrån, men i Truseryd mötte kyrkfolket, spände från hästen och drog själva till kyrkan i Torhamn. När de kom dit, sägs det, att prästen gick utanför muren för att ta emot honom. Det lär prästen aldrig ha gjort förr, men så stor var till sist hans vördnad för den unga pojken. Och som seden var hade man målat och prytt brädlappar och ställt mot muren istället för kransar, och på hans grav planterade en liten flicka Tornblad en ceder - en kvist från det trädet har jag i en gammal psalmbok.

Sen kom det ju predikanter hit ut, och då var marken förberedd av dessa ynglingar. Men jag vet att det blev en hel del fejder och förföljelser, och Måns Olsson har själv berättat för mig, att han for upp till Oslo för att träffa kung Oscar, som var där då. Men kungen hade farit till Marstrand, så Måns fick fara efter och träffa honom där. Måns blev förstås mållös, så kungen fick hjälpa honom på traven, fick höra om besvärligheterna och lovade att ta saken under övervägande.

Genom August Andersson från Kalmar - Häst-August - skedde sen den stora väckelsen. Den väckelse han gav skiljde sig från många andras - de som då frälstes blev verkligen allvarliga och fina människor. Jag minns många av dem från det jag var barn, men sen har här blivit stor splittring och många fejder - det hela ett mycket ömtåligt kapitel, som jag inte gärna vill tala om.

Meddelat utanför LUF 73

Lekar

"Slå trill": Ungdomar av båda könen samlades på vägen på kvällarna ibland och då kunde de leka denna lek. Man delade sig i 2 lag och alla hade slagträn - ibland bara sin träsko - och så en trissa. Den var gjord av en avsågad bit av en trästock. Så slog man trissan mellan lagen, och den fick inte slå i marken. Gjorde den det, fick det lag som inte kunnat hindra den flytta sig till nedslagsstället. Det lag som lyckades slå ut det andra ut ur byn var det vinnande. Den leken fanns så sent som 1913.

"Pottiboll": Var och en hade en grop, som man försvarade med en stake. En fick gå runt ... boll och stake och försöka komma ned i någons grop. Hela tiden sjöngs en växelsång: "Jag går med horan"- "Hur länge har du gått med henne?" - "Sen mor mins dagar" osv.

Vidskepelse - magi vid sjukdomar

Hade man tandvärk, skulle man ta en speta och sticka den så djupt i den onda tandens rot, att den blev blodig. Sen skulle man leta upp ett träd, oftast en björk, som var kluven - hade två stammar. Man skulle skära hål i barken, stoppa in spetan, stoppa till hålet, och så var tandvärken borta. Det berättas om en man att han högg ned ett sådant där träd, och genast fick han allt det onda som var instoppat i det trädet i sig och kunde knappt släpa sig till sin säng och dö där.

Fick man ont i ryggen, skulle man ta en yxa och hugga i dörrtröskeln. Då skulle någon fråga: "Vad hugger du för?" - "Jag hugger, jag hugger, jag hugger ut skottet". Och så högg man in skottet i tröskeln.

Vidskepelse - trollnystan

Min fars kusin säges ha blivit förgjord av ett trollnystan. Han var en mycket skicklig fiskare, och det väckte naturligtvis avund. Särskilt var det en man som var avundsjuk, och han tog sig för att göra ett trollnystan. De var gjort av en benbit från kyrkogården, sporrarna från en tupp, gälarna av en fisk, lite avskrapad malm från kyrkklockan tagen någon bestämd natt, och en droppe blod från sig själv. Över det där skulle man läsa någon slags besvärjelse, linda in det i ullgarn och lägga det, där den man ville skada kunde tänkas hitta det och börja nysta upp det. Min fars kusin hittade den avundsamme mannens nystan under tellet i sin båt och blev efter en tid vansinnig.

Visa förakt

Ett sätt att visa sitt förakt, var t.ex. att bjuda på locknad mjölk (surmjölk) ur en huvudskål. Det vet jag att en hatad klockare blev bjuden av en gumma i Truseryd en gång.

Offra pengar

I Altarkorran (altare av sten uppe i myrmarkerna söder om Ljungåsvägen mellan Truseryd och Steneryd) vet jag att man offrade pengar så sent som för 60 år sen, t.ex i hopp om att bli fruktosam.

Myrmarkerna där hängde för övrigt ihop med en remsa, som gick ända från norr om Sibbaboda, så man på vintern kunde åka skridskor hela vägen ned. Men det är helt utdikad nu.

Grisslen - träspade vid brödbak.

Ledika - den lilla inbyggda lådan inne i kistan vid dess ena gavel (där brukade bondmororna gömma sitt socker - så dyrbar var den varan). Under den fanns ofta ett lönnfack där gårdens handlingar förvarades.

Lampor

Den första fotogenlampan i Svanhalla köptes när min faster gifte sig på 1870-talet. Tidigare hade de fisklevertranlampor. Tranen bereddes så, att sillevern togs till vara och lades i ett trä-råg, som ställdes på kant mot en solig vägg. Solen stekte då ut tranen, som samlades upp och silades. Lamporna var öppna små skålar med snipa för vecken att ligga i - som de heliga jungfrurnas oljelampor på enklare tryck.

Första cykeln "vädersusaren"

Om en man som hette Ola Henriks berättas gärna, när han första gången fick se en cykel - en sådan där med ett stort och ett litet hjul - komma körandes längs vägen med ett par oxar. De blev så rädda, att en av dem hoppade över muren vid vägkanten. Så kom där en och frågade varför i all sin dar han körde på det sättet. "Oh", sa Ola Henriks, "där kom en vädersusare och skrämde dem.